

Чинија за воће (приватна збирка)

Петар Милосављевић:

ПОЛОЖАЈ РАДНИКА МАЈДАНШЕЧКИХ РУДНИКА

(Према анкети Радничке коморе спроведеној 6. и 7. XII 1928. г.)

Много и често се писало о тешком, готово очајном положају рударских радника у источној Србији, али оно, што је о том положају забележила једна специјална анкета Београдске радничке коморе у Мајданпеку 6. и 7. децембра 1928. године, прелази све што се о том трагичном положају рударских радника догле знало. О раду ове комисије говорило се у извештају Београдске радничке коморе за 1926-1931. годину. Међутим, један део тога извештаја сачуван је и у Историјском архиву у Неготину. У ствари, ради се о овереном примерку записника рада комисије, који је Београдска радничка комора, заједно са пропратним писмом, упутила 21. децембра 1928. године (бр. 5469/21. XII 1928. год.) шефу финансијске контроле у Доњем Милановцу, Александру Тодоровићу, једном од чланова Анкетне комисије.

У пропратном писму председник и секретар Београдске радничке коморе изражавају мишљење да ће Александар Тодоровић из записни-

ка моћи да види, како је „беспримерно тежак положај рударских радника“ и колико је много „незаконитости и неправди које управа рудника уз суделовање државних власти над радницима врши“, те се надају да ће и он, правде ради, онолико колико му снаге допуштају „учинити да се то зло стање што пре поправи“.

Учестале жалбе рудара из Мајданпека на нељудске поступке власника рудника, на ничим неограничену експлоатацију, на свакојака малтретирања, на отворену пљачку и гажење законитости, приморале су Београдску радничку комору да почетком децембра 1928. године упути у Мајданпек једну специјалну комисију која би путем анкете утврдила право стање ствари у овом руднику.

Како се из записника види Комора је рачунала да ће у раду ове Анкетне комисије узети учешћа велики жупан Тимочке области, представници Генералне рударске дирекције, Средишна инспекција рада, Индустриска комора, шеф фи-

нансијске управе из Доњег Милановца, школски надзорник из Доњег Милановца, Главна братинска благајна, редакција листа „Политика“ и „Време“, Савез рударских радника, Централни секретаријат рударских комора Дирекције рудника Мајданпека и народни посланици Народне скупштине — Ђока Поповић, Димитрије Вујић, Јосип Петејан, др Милан Стојковић, Сретен Срећеновић и Душан Јолић.

Међутим, одазвали су се позиву и у раду анкете узели су учешће: инспектор рада инжењер Аурел Рашиован, шеф финансијске управе из Доњег Милановца, школски надзорник из Доњег Милановца Божа Батавељић, народни посланици Ђока Поповић и Јосип Петејан, сарадник Политике Вук Драговић, секретар Савеза рударских радника Вјекослав Братковић, секретар Радничке коморе Лука Павићевић, начелник рударске дирекције у пензији Драгутин Стефановић и од стране Централног секретаријата радничке коморе Бранко Тадић.

Из усменог саопштења председника Београдске радничке коморе Луке Павићевића видело се, да је дирекцији рудника Мајданпек на дан отварања анкете још једном био упућен писмени позив с молбом да неко од њених представника узме учешћа у раду Анкетне комисије. Међутим, дирекција рудника се није одазвала овом позиву, шта више, у свом одговору којим одбија да учествује у раду Анкетне комисије, дирекција рудника је уопште оспоравала Радничкој комори право да овакве анкете спроводи.

Комисија је са радом отпочела 6. децембра 1928. године у 9 часова ујутру. Њен циљ је био да испита прилике и положај радника у Мајдан-

пеку и да утврди, да ли се у руднику примењују и поштују, и у којој мери, прописи позитивних закона, те да би на основу таквог сазнања могла надлежним да дâ потребне предлоге, како би се све неисправности и нарушавања што пре отклонили.

У циљу што успешнијег рада одлучено је да присутни формирају три групе. На предлог народног посланика Ђоке Поповића, а да би се лакше и боље извршио постављени задатак, решено је да се сви присутни упознају са уговором, који је дирекција рудника Мајданпек била склопила са државом, како би се видело да ли се дирекција рудника тог уговора придржавала. Истовремено, присутни су се сагласили да дирекцију рудника треба још једном званично позвати и упознати је са одредбама Закона о заштити радника, према коме је Радничка комора имала пуно право да овакве анкете сазива и одржава.

После свих ових формалности приступило се раду. Комисија је саслушала 62 радника запослених у руднику, као и чланове њихових породица.

Прво питање које је комисија поставила радницима тицало се дужине радног времена. Одговор на ово питање дали су Живко Буђелан, Јанко Сцепењур, Илија Аврамовић, Тодор Стојковић, Александар Сцепењур и многи други. Из одговора ових радника видело се да су јамски радници у руднику радили у три смене по 8 часова дневно, а да су по наређењу управе рудника морали радити и недељом. За недолазак недељом на рад рудари су били кажњавани новчано. Радећи недељом, рудари су били лишавани обавезног 36-сатног радног времена, који им је био загарантован одредбама Закона о радњама.

Панорама старог
Мајданпека

Међутим, на површинским радовима, као и у радничким радионицама, радно време је било много дуже, а некад и неограничено. Тако се, према речима Јохана Микулића и Јакоба Јесенског у неким погонима на руднику радило од 6 часова ујутру до 6 часова увече са одмором за ручак од 12 — 13 часова. За доручак и ужину радници нису имали никакву паузу.

Према изјавама Веселина Филиповића, Илије Бранковића, Александра Киселице и Павла Марилова, управа рудника је веома често приморавала раднике да раде и до 10 часова ноћу, а било је случајева да су радници на послу задржавани и до 12 часова ноћу, па и после 12 часова. Радници су се жалили да у тим случајевима нису чак имали ни времена за вечеру. Радници су морали да раде и на празнике. Павле Марило се жалио да је његова група по наредби управе рудника на Бадњи дан радила од 6 ујутру до 6 увече, а Илија Павловић је показао Анкетној комисији објаву управе рудника, којом се наређивао рад у недељу 6. јула 1928. године, као накнада за изгубљени рад на Петров дан, дан славе рудника.

На питање Анкетне комисије како се врши исплата запослених у руднику рудари су одговорили да се у већини случајева ради у акорд и да се обављају сви послови које инжењер и надзорници нареде, али да нико од рудара не зна ко-

Кондир (Народни музеј у Пироту)

лика ће бити вредност његовог рада и колико ће на крају месеца примити. Веома често се дешавало да приликом обрачуна радник, који је радио у акорду, добије мање него што би добио, да је обрачун вршен на основу просечне наднице. Више од тог просека рудари акордери нису никада добијали. У акорду су радили и занатлије (ковачи, столари, жлосери) запослени на површинским радовима на руднику. Према изјавама неких од њих — Светозара Севделиновића, Јохана Микулића, Јакоба Јесенског, Јована Николића и других, једино су столари за свој рад примали пуну надницу, док је осталима управа рудника изврстан део зараде задржавала, а да радници нису знали ништа. Иначе, наднице су износиле 18, 25 и 35 динара, а само је један мајстор столар имао надницу од 40 динара.

Као правило обрачун се вршио у канцеларији управе рудника и рудари су били исплаћивани, а да нико од њих није знао шта му је све ушло у обрачун за исплату. Поред тога, обављени посао је сваки пут обрачуван на други начин, а управа је рударима уз то одбијала један део зараде за материјал утрошен приликом рада. Колики је био стварни утрошак тог материјала рудари нису знали, а и наплаћиван је он различито. Разлику у цени потрошног материјала (динамит, фитиљ, петролеј и слично) управа је правдала несталном висином царинске стопе. Тако, на пример, један килограм динамита наплаћиван је рударима некада по 45, а некада по 65 динара.

Нарочито су биле мизерне наднице рабађија, који су за потребе рудника превозили дрвену грађу. Према изјави Милоша Бранкована, Косте Стојковића, Васиља Сцепењура, Драгољуба Србо, Јанка Сцепењура, Аранђела Митића, Петра Пандура, Илије Поповића, Михаила Митића и још неких других, рабације су биле дужне да у шуми сами секу дрва, да их утоварају и превозе до рудника. За овај напоран посао рабације су могле дневно да зараде од 20 до 80 динара, мада реално њихове наднице нису никад биле веће од 45 динара. Све је зависило од класе дрвета и од превезене количине. Дрво је према дебљини било подељено у четири класе: IV класа — 16 до 18 см, III класа — 19 до 22 см, II класа — 23 до 24 см и I класа — 25 и више см. За један дужни метар рудник је плаћао за дрво IV класе 2 динара, III класе — 3,28 динара, II класе — 3,50 динара и I класе — 5 динара. У зависности од класе дрвета и дужине пута на једна кола товарило се од 10 до 16 дужинских метара. Дневно су рабације могле да направе само једну туру, јер се дрво секло у реону Кулма Ађоје и Тоблара и превозило по веома лошем путу, који су рабације одржавале о свом трошку. Приликом превоза руде од рудника до станице (станица жичане железнице) рабације су могле да направе и по две туре, али и тада њихове месечне зараде нису превишавале суму од 700 до 1.000 динара.

Од овако мизерних надница рабације су храниле стоку, плаћале једном месечно потков воло-

Долазимо из ноћи и према ноћи
одлазимо.

Кораци у прашини, огањ у крви,
зној на челу, рука на рамену
плач у сећању...

Висенте Џербаз

ва, вршиле оправку кола, исхрањивали себе и породицу, плаћали лични порез, кирије за становање, допринос за Братинску касу итд. Рабације су патиле од непрекидних казни, које су најчешће изрицане без икаквог стварног повода. Ако је рабација одбијао да од управе рудника купи сено које је било лошег квалитета, кажњаван је са 20, 50, па и 100 динара. Исте казне су важиле и за изостанке са посла, без обзира на разлоге који су тај изостанак условили. Казне су изрицане и у случају ако је рабација за време вуче неким случајем хранио волове. Рабације је нарочито погађало то, што су сено и со за исхрану стоке морали да купују од управе рудника, јер им је управа и сено и со наплаћивала по ценама вишим од пијачних. Тако се дешавало, да су рабације у појединим местима практично радиле само за исхрану стоке и одржавање својих кола. Зато су они од управе рудника захтевали да рудник преузме на себе исхрану стоке и ремонт кола, а да

рабацијама за њихов лични рад исплаћују наднице. Управа рудника је овај захтев одбила.

Да би некако осигурали исхрану стоке по јефтинијој цени, рабације су предузимале мере да путем лицитације закупе косидбу државних ливада, али је управа рудника путем већих понуда за време лицитације успевала да те сенокосе добије за себе. Било је случајева када је управа рудника под претњом отпуштања са посла приморавала рабације да одустану од учешћа на лицитацијама.

Управа рудника се није устручавала и од директног закидања надница рабацијама. Тако је, на пример, једном приликом између ње и рабација био уговорен превоз дрва из шуме до слагишта рудника по цени од 85 динара по тони. Међутим, дирекција је приликом исплате аванса задржала рабацијама по 10 динара на име некакве кауције. Када је превоз дрва био завршен и рабације дефинитивно исплаћене, задржана кау-

Глава, Књажевац 1904. (приватна збирка)

ција им није враћена. На тај начин сваки рабација је био оштећен са по 3.000 до 4.000 динара по једном пару волова.

О томе, колико су стварно поједине рабације зарађивале у току појединих месеци најбоље сведочи случај Ђуре Тодора, чију су обрачунску листу рабације доставиле Анкетној комисији. Из ње се види да је Ђура Тодор у месецу августу зарадио 268,70 динара. Од тога му је наплаћено: за Братинску касу — 4,95 динара, за порез — 4 динара, за казне — 200 динара. Укупно 208,95 динара. Према томе он је за месец август 1928. године примио свега 59,75 динара.

Радника је погађало и то, што се исплате нису вршиле 10 и 25 у месецу, како је то било предвиђено законом, већ у дане које је управа рудника одређивала произвољно. Нарочито је била упадљива чињеница, да исплата никад није вршена у пијачне дане, те се радници нису могли снабдевати на локалној пијаци, већ су били приморани да све своје потребе подмирују у радничким продавницама по знатно вишим ценама.

Незадовољство радника изазвала је и чињеница, да су се исплате вршиле у поподневним часовима и то од 16,30 до 21 час. Ово је лишавало извештан број радника, запослених у другој смени, да лично приме своје зараде. Место њих њихове зараде примали су чланови њихове породице, најчешће њихове жене, којима управа рудника није саопштавала колике су стварне зараде њихових мужева за протекли месец, а колико су износиле порезе, приноси, дугови итд. Евентуалне рекламације радника на нетачну исплату нису уважаване, јер нису биле учињене одмах приликом исплате, без обзира што радници нису имали могућности да примљену суму одмах упореде са исплатним листама.

Акт непосредне пљачке представљале су и новчане казне радника. На руднику готово да није било радника, који у току месеца за нешто није био кажњен. Казне су биле веома високе, често пута драстичне, те су веома тешко погађале раднике. Раднике су кажњавали за недолазак на посао, за изостанке са прековременог рада, за супротстављање хировима надзорника и инжењера, за протест око неправилно исплаћене зараде, за одбијање да купују скупе и лоше намирнице и за стотину других разлога, које је управа рудника увек умела да нађе.

Тако, на пример, шеф у управи рудника, неки Ходик, задржао је две наднице рудару Јовану Николићу, зато што је овај један дан одсуствовао са посла. Веселину Филиповићу нису биле исплаћене три наднице само зато, што је одбио да ради прековремено. Казну му је изрекао монтер, неки Словинка. Када се Филиповић жалио због оваквог поступка, тада га је управник рудника Лањо допунски казнио задржавањем зараде до друге исплате. Истом Филиповићу брисана је једна надница и зато, што није хтео да ради на краљев рођендан. За исту „грешку“ кажњени су били још Андрија Андраш, Илија Србу и Илија Драмушан. Живојин Џепејин, лауфер у руднику, био је кажњен са 100 динара зато, што је 5 дана провео у Доњем Милановцу, мада је за то одсуствовање са посла имао одобрење инжењера Восиона. Брисањем наднице кажњени су били и Милан Хрнческо — пола наднице, Димитрије Спорић — једна надница, Александар Ђуро — пола наднице, Павле Лушћан — пола наднице, Никола Сцепењур — пола наднице, Никола Милош — једна надница, Стеван Мојсијев — пола наднице.

Брисањем 5 надница кажњен је радник Сава Ускић. Три наднице су му брисане зато што је одбио да ради прековремено, а две, што се после рада на отвореном простору грејао око пећи.

Никола Сцепењур је био кажњен само зато, што је чекајући друге из смене стајао код излаза из рудника.

Светозар Каприц и Јован Сцепењур поднели су Анкетној комисији једну исплатну листу, а таквих је било много, из које се видело да се обрачунска сума није састојала само из целих динара, већ и из неколико пара. Међутим, радницима се ове паре никад нису исплаћивале.

Према изјави Живка Буђелана, председника надзорног одбора Братинске благајне 1927. године, управа рудника није Братинској благајни исплатила ни једне паре на име задржаних казни, иако су кажњавања радника вршена током целе године.

Према изјави Светозара Севделиновића, који је дужност председника надзорног одбора месне Братинске благајне вршио 1928. године, управа рудника је само једном на име задржаних казни исплатила Братинској благајни нешто преко 4.000 динара. Уз то, Севдалиновић је саопштио, да је он имао пуно право и дужност да прегледа књиге предузећа и утврди колико је радницима на име казни одбијено од зараде, али да то није чинио, јер би га у том случају управа рудника сместа избаčila са посла, као што је то био случај са Мирком Стојадиновићем.

Наиме, као члан Месне братинске благајне Мирко Стојадиновић је у више махова захтевао увид у судбину новца задржаног на име казни, што је изазвало гнев управе против њега. Ипак, бојећи се незадовољства радника, управа у прво време није покушавала ништа против Стојадиновића, већ је настојала да га корумпира, не би ли на тај начин он одустао од својих захтева. У том циљу, благајник рудника му је нудио и повећање плате, што је Стојадиновић одбио, после чега је био отпуштен с посла, па чак и протеран са рудника.

У својој експлоататорској политици према радницима управа рудника је директно нарушавала и неке изричите одредбе постојећих финансијских закона. Тако је, по сведочењу шефа финансијске управе у Доњем Милановцу, одмах по ступању на снагу Закона о увођењу радничких пореза, укинут лични порез. Међутим, на руднику су и даље поред новоуведеног радничког пореза радницима одбијали и лични порез, који је по једном раднику износио 54 динара. И мада су постојале све законске могућности да се овако неправилно финансијско пословање исправи и радницима преко Генералне дирекције новац врати, управа рудника није у том смислу ништа предузимала.

У циљу стављања под своју контролу целокупног живота околног становништва, управа рудника је узела у своје руке све најважније привредне објекте овог краја — сенокосе, шуме, важније зграде и томе слично.

Према сведочењу Ђорђа Бинђеско, управа рудника је у извесним случајевима додељивала радницима и рабацијама ливаде, које је узимала под закуп од државе. Они којима су ливаде додељене били су обавезни да на њима чувају и косе траву, а да сакупљено сено предају управи рудника. За испоручено сено управа рудника је корисницима исплаћивала накнаду по цени од 40 пара динарских по једном килограму, док је то исто сено продавала по цени од 80 пара, а било је случајева, када је захтевала и по 1,50 динара по килограму.

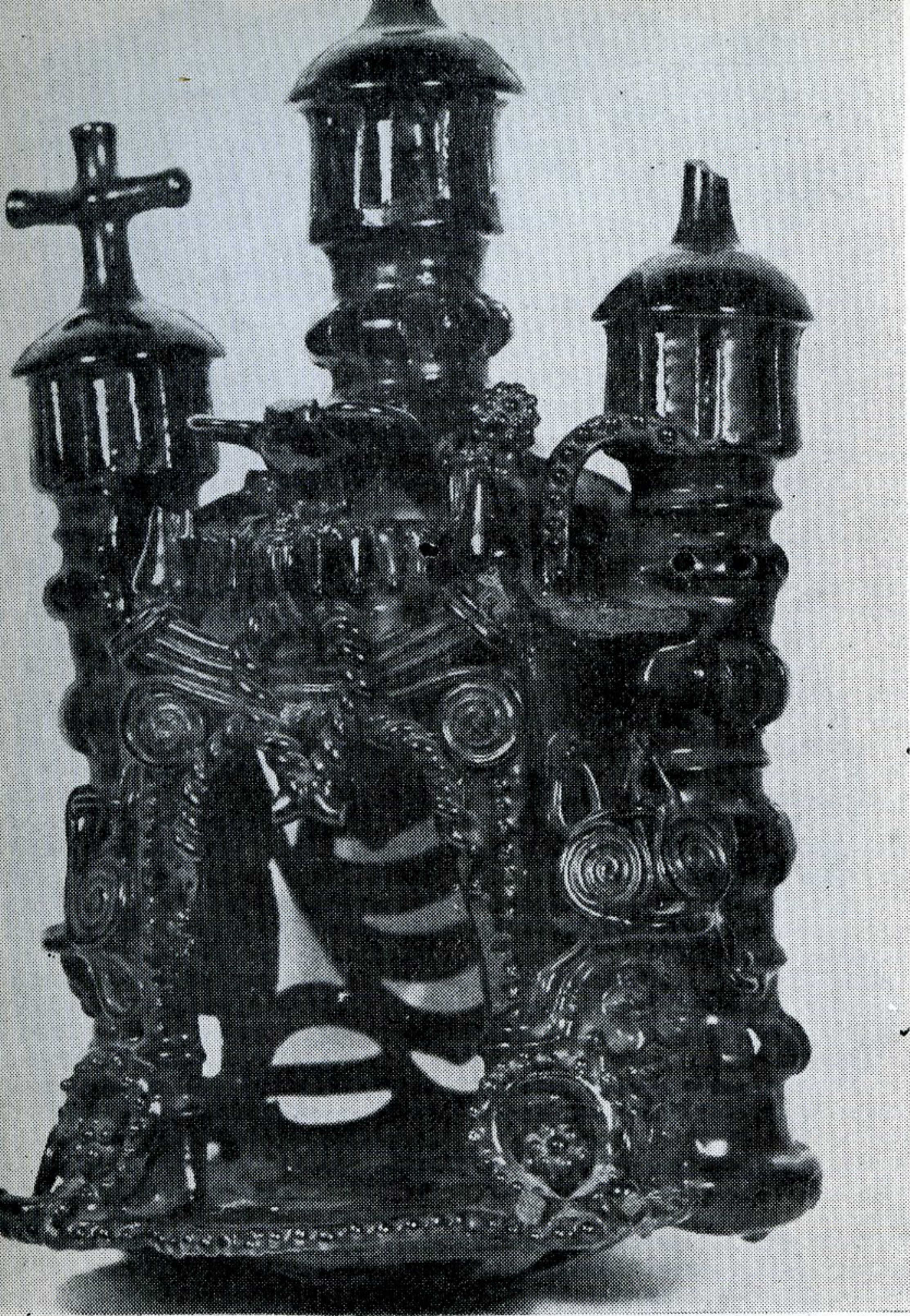
У својим изјавама пред Анкетном комисијом Павле Русовјановић, бивши главни надзорник

Глава, Књажевац 1904.

рудника и Јакоб Јесенски, машинбравар, изнели су податке да су они, као чланови месног школског одбора, заједно са осталим мештанима одобрили и потписали правилно објављену лицитацију којом се стара школска зграда издаје под закуп по цени од 400 динара месечно. За ову зграду била је заинтересована и управа рудника, али како она за њу није хтела да да више од 200 динара, то је зграду добио други лицитант. После овог случаја директор рудника позвао је Русовјановића и Јесенског и од њих затражио да у року од три дана, било на који начин, ту зграду предају руднику. С обзиром да они то нису могли да учине, јер је зграда школе припадала држави, били су отпуштени са посла. Јесенском је том приликом задржана једномесечна зарада, а ни једном од њих није исплаћен 15-дневни отказ, како је то предвиђено законом.

После овог инцидента, како је извештавао управитељ школе актом својим број 162 од 8. XI 1928. године, ни један рударски радник није смео да се прихвати дужности школског од-

Кандило (Етнографски музеј у Београду)

борника, а школа није могла да постоји и нормално ради без школског одбора

Према представи Боже Батавелића, школског надзорника из Доњег Милановца, рудник је према уговору са државом био обавезан да школи у Мајданпеку, као и свим другим државним установама у истом месту, продаје огревно дрво и грађу за оправку по цени сече и вуче, али је то управа рудника, без обзира на више пута поновљене интервенције, одбила да изврши. Шта више, благајник рудника је јавно изјављивао да за школу нема дрва, јер их он не да.

Због оваквог односа управе рудника према школи, реално је била искрсла опасност, да школа у Мајданпеку, са своја два одељења у којој су се учила писмености деца око стотину рудара, после свог осамдесетогодишњег постојања, буде затворена. Но, то није бринуло управу рудника, шта више њој су непросвећеност и заосталост радника, као и њихових подмладака, далеко више одговарали у њеној готово колонизаторској политици према радним људима овог краја.

Веома често радници су били подвргавани тешким физичким малтретирањима и нападима, и то како са стране појединих функционера рудника, тако и са стране месних власти.

Тако, на пример, када је радник Милорад Матић због слабог здравља одбио да ради прековремено, њега су напали главни монтер и благај-

ник рудника. Том приликом Матић је био добро истучен, хватали су га за гушу, исцепали су му капут и кошуљу, па су га најзад изbacили из радионице. Узгред, био му је забрањен рад у току једног месеца, а није добио никакву накнаду за нанету му материјалну штету. Благајник рудника, неки Лањо, тукао је и Ђуру Тодора, зато што је овај пасао волове у близини једног пласта сена. Директор рудника и монтер Словик, заједнички су тукли радника Александра Мунчановића.

О малтретирању радника са стране месних власти најбоље сведочи изјава Петра Сцепењура дата пред Анкетном комисијом. Том приликом Сцепењура је изјавио: „Да би ме истерали из стана, бивши комесар полиције Таса Николић, сада чиновник жупаније у Зајечару, позвао ме је и наредио да се изгубим из Мајданпека или да ће ми створити кривицу да ме отера на робију. Ја сам му рекао: Не можете ми никакву кривицу створити, јер ја за мојих 38 година нисам учинио никакво кажњиво дело. На то је он поново рекао, ако ништа не могу, наредићу неке да те колцем иза главе убије, у каналу ћемо те наћи мртвог. То су чули Илија Аврамовић, Илија Корњеско и Тодор Мунћан. Пет дана после овога један ме је жандарм позвао да изађем из кафане, а пред кафаном два су ме жандарма дохватили, један за прса, а један за леђа и врат и одгурали ме у комесаријат. Од угла ове зграде до комесаријата ударили су ми 12 песница за врат, претећи ми: „Да ли ћеш још да идеш у Београд?“. Онда су ме одвукли у апсану и тамо су ме још два жандарма тукли и оборили на патос. Један ме је ударио у десну слабину, а други у чело. Како сам хтео да заштитим око ударио ме је по руци и повредио ми руку, па ми је 14 дана била отечена. Нисам смео лекарско уверење да тражим, јер су ми они нарочито претили и предочили ми да не смем ићи у Милановац. Исте ноћи када сам био тучен од истих жандарма био сам везан ланцем за ноге. Од ове четворице жандарма двојицу познајем, али им имена не знам. Један се налази још овде у Мајданпеку. Сутрадан кад сам пуштен из затвора отишао сам код лекара Братинске благајне др Пухера, који је почео да ме прегледа, али је одбио да ми да уверење пошто није надлежан, јер није срески лекар. Поново сам отишао код благајника г. Лањо, молећи га да ме прими на рад, али ме је он одбио са разлогом да ме неће примити зато, што сам ја ишао у Београд у Комору да се жалим. После сам сазнао од Стевана Марила и Милутина Ђуре, овдашњег радника, да је комесар полиције добио од управе рудника 500 динара, што су ме тукли. Ја сам од тада био принуђен да се кријем и сада живим у Волуји код мог таста. Ја сам рођен овде у Мајданпеку и мој отац је овде рођен и пошто немам средстава за живот рад сам да се повратим овде на рад, јер ми је син од 17 година на раду у руднику. Када сам отишао на рад у Београд у октобру 1926. године комесар овдашње полиције г. Таса Николић одузео је мом 15-годишњем сину Павлу кључ од стана и протерао га

у Бор, где је био све до августа 1927. године. За то време мој стан су издали другоме, а моје ствари сместили код њих у магацин. Доцније су те ствари враћене мом сину, али ствари су ми биле упропашћене. Додајем мом исказу још и ово, да је комесар г. Таса Николић, моју садању жену, а тадању вереницу звао у полицију и тражио да са њим проводи блуд, пошто га је она одбила он је позвао и мене и заједно нас ухапсио и држао три дана у затвору. Кад је ово захтевао од садашње моје жене у Комесаријату је био присутан Михајло Јоксимовић, чувар шума у Црнаји, а после је наишао у Комесаријат и Димитрије Муцура, трговац из Мајданпека“.

Нешто слично десило се и Илији Аврамовићу. „Мени је — изјавио је Аврамовић — отказан рад 15. марта 1927. године, а узрок ми није саопштен. Међутим, рударски инжењер г. Данијел Хојтјел рекао ми је да се изгубим и од 1. маја да не будем ту. Узрока није никаквог било, сем то, што сам тада са неколико својих другова ишао заједно код управника да интервенишем да ме поврате на рад. Али они нису хтели да ме на рад врате. Полицијски комесар г. Таса Николић, позвао ме је и саопштио ми да се у року од 24 сата изгубим из Мајданпека или да ће ме стражарно спровести поглавару у Д. Милановац. Ја сам отишао у Београд и жалио се Савезу рударских радника. На интервенцију Савеза и Радничке коморе ја сам од Генералне рударске дирекције добио једну препоруку са којом сам био повраћен на посао. То је отприлике било половином априла 1927. године“.

Најдрастичнији пример дивљачког поступања са радницима изнели су кројач, Петар Извонар, и ковачи Светозар Извонар и Махило Сцепењур.

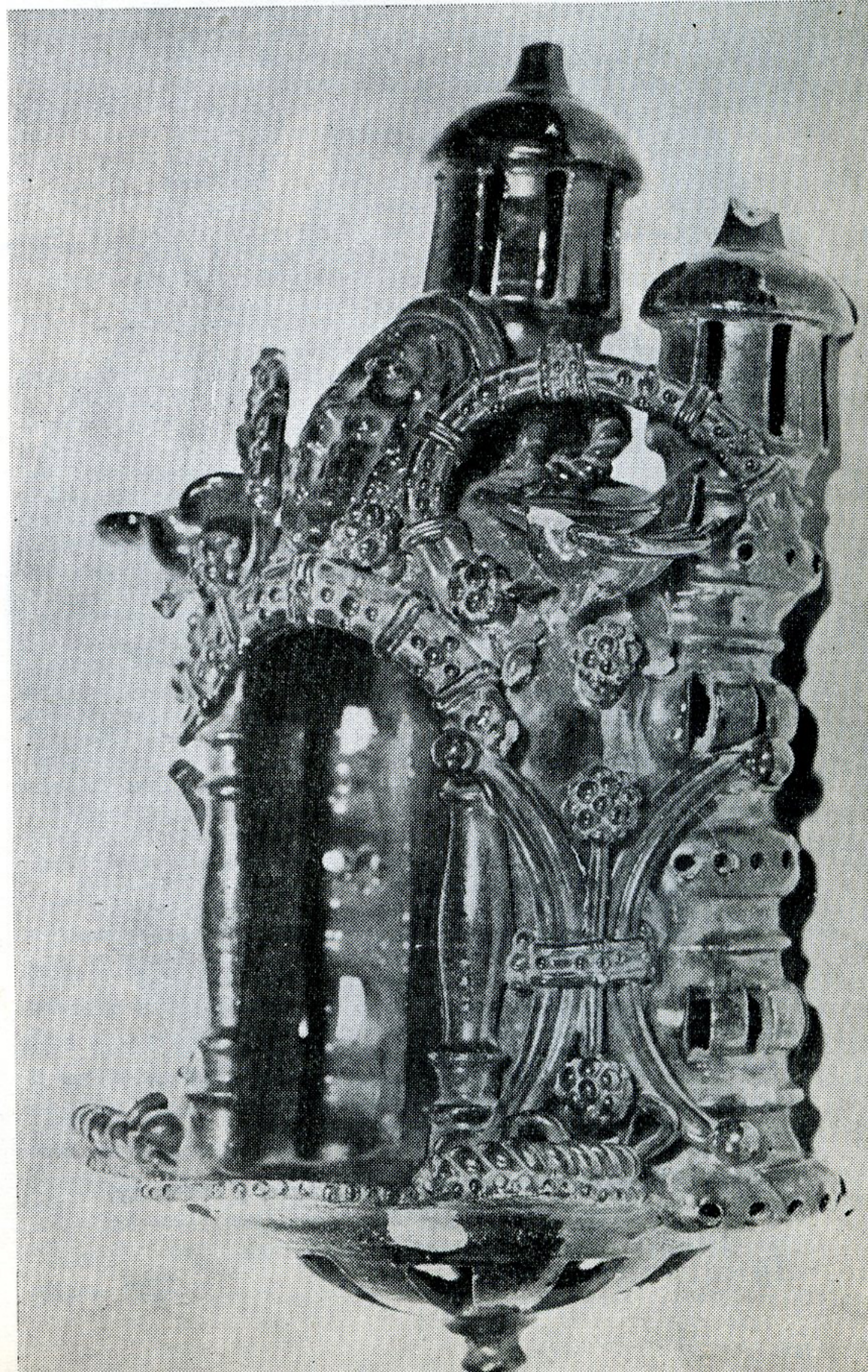
Према причању Светозара Извонара, јула месеца 1926. године, он је био на игранци у месној кафани. У тренутку када је изашао из кафане, на њега је 6 жандарма извршило дивљачки напад. Жандарми су га тукли пендрецима, вукли га ка Комесаријату. Збуњен, изненађен и претрављен од напада жандарма, а не осећајући се кривим, Извонар се отимао, покушавајући да се заштити. То је још више разгневило помахнитале жандарме, па су двоје од њих извукли тесак и њима га тукли по глави, све док овај обливен крвљу није пао. За све време док су жандарми тукли Извонара у непосредној близини налазио се комесар полиције Таса Николић, који је пуцајући из револвера претио убиством свим онима, који су хтели да Извонару притекну у помоћ. После овог разбојништва Светозар Извонар је боловао два месеца. Лекар га је обилазио свакодневно, али му из страха од месних власти и управе рудника није смео дати уверење, које би Извонару служило као доказ о извршеном тешком физичком нападу на њега.

Михаила Сцепењуре, који је потрчао у помоћ Извонару, револвером је задржао Таса Николић. Сутрадан, Сцепењур је био позван у комесаријат, где га је један жандарм истукао, а комесар казнио са два дана затвора.

Слична судбина задесила је и Петра Извонара. У тренутку када су жандарми напали његовог брата Светозара, он се налазио код своје куће. Обавештен да му је брат у невољи, пожуррио је да му помогне. Следећег дана и он је био позван у Комесаријат, где је провео два дана. Заједно са њим и Михајлом Сцепењуром тада је било затворено још 7 радника, а рудара Михајла Минђана дотерали су из окна везаног.

О несхватљивим поступцима комесара полиције Тасе Николића говорио је и Петар Дањец: „Не сећам се тачно кога дана — саопштио је Дањец — али моја тужба постоји код првостепеног суда у Неготину. Наиме, бивши комесар Таса Николић, упао је једне ноћи у мој стан. У пратњи два жандарма разбио је врата од мог стана и ушао у собу, натеравши ме да се из постеље дигнем. Одмах су ми метли лисице на руке и одвели у затвор, где сам лежао три дана. Када сам из затвора изашао, ја сам предузео мере да се жалим надлежном суду због оваквог поступка, али сам од овдашње управе рудника одмах позван и благајник г. Лањо изјавио ми је, да ако поднесем тужбу комесару, да ћу бити отпуштен са посла. И поред ове претње ја сам ипак поднео тужбу суду, по којој, на жалост, до данас још

Кандило (Етнографски музеј у Београду)

ништа није предузето, јер се тужба и сада налази код првостепеног суда у Неготину неислеђена. Повод да овако комесар поступа према мени, тј. да ме без разлога хапси, да ми не да ни решење о стављању у притвор, јесте чисто неморално владање поменутог комесара, који је сматрао да сам ја њему та сметња да он проводи блуд са рудничким породицама. Врата, која ми је он разбио, још стоје неоправљена.“

Терор управе рудника и месних полицијских власти није мимоилазио ни престареле рударске пензионере. Један од њих, Димитрије Оском, саопштио је Анкетној комисији, да га је управа рудника уз помоћ полиције избацила из куће у којој је становао заједно са женом и са своје две удате ћерке. Избацивање је извршено да би се у кућу уселио „квартир мајстор“ рудника Владимир Гњездовски, мада је тај стан био лична својина Димитрија и ма да је он за његову изградњу још пре рата утрошио 1.500 тадашњих динара. Иако му је стан насилно одузет, Димитрије није добио никакву новчану или другу материјалну компензацију, а уз то је за смештај у једној малој со-

бици морао да плаћа месечну кирију. А зато што се сам није хтео да исели из сопствене куће, два пута је у полицији плаћао казну од по 50 динара.

Сличне изјаве дали су Тодор Мунђан, Никола Манифесковић, Тодор Михаиловић и Стеван Веселиновић. Последњи се жалио да је управа рудника у његов стан од собе и кухиње насилно уселила неког руса-емигранта, тако да су од тада у тим тесним просторијама живеле две породице.

Свој бес и своју осиноност месне власти су испољиле и према породицама у рату погинулих рудара, као и према рударима-инвалидима. Тако је била одузета инвалида Марији Илије Јанковића, Марији Николе Драгошевића, Амалији Николе Киселице, Амалији Николе Белована и још неким, мада су њихови мужеви пали у рату, а ниједна од њих није имала никаквих других средстава за живот. Пензије су биле одузете и 70-годишњацама Ђорђу Фирулеску и Јанку Сцепењуру, који су пензију примали за своје погинуле синове.

У циљу што бржег обављања задатка који је пред њом стајао, Анкетна комисија је била подељена у три подкомисије. Док је једна од њих, у коју су ушли Божа Батавелић, Лука Павићевић и Бранко Тадић, а њима се касније, по наредби великог жупана Тимочке области придружио и поглавар среза поречког, Ранко Вићентијевић, да би у име жупана учествовао у раду Анкетне комисије, продужила са саслушавањем радника, остале подкомисије су добиле посебне задатке. Једна од њих (инжењер Рашиовани, новинар Вук Драговић, Аца Тодоровић, Вјекослав Братковић и Драгутин Стефановић) имала је да код управе рудника провери услове рада, док је друга (Ђока Поповић, Јосип Петејан) била задужена за преглед радничких станова. С обзиром да је управа рудника оспорила Вуку Драговићу право да учествује у раду друге поткомисије, то се он прикључио раду групе за преглед радничких станова.

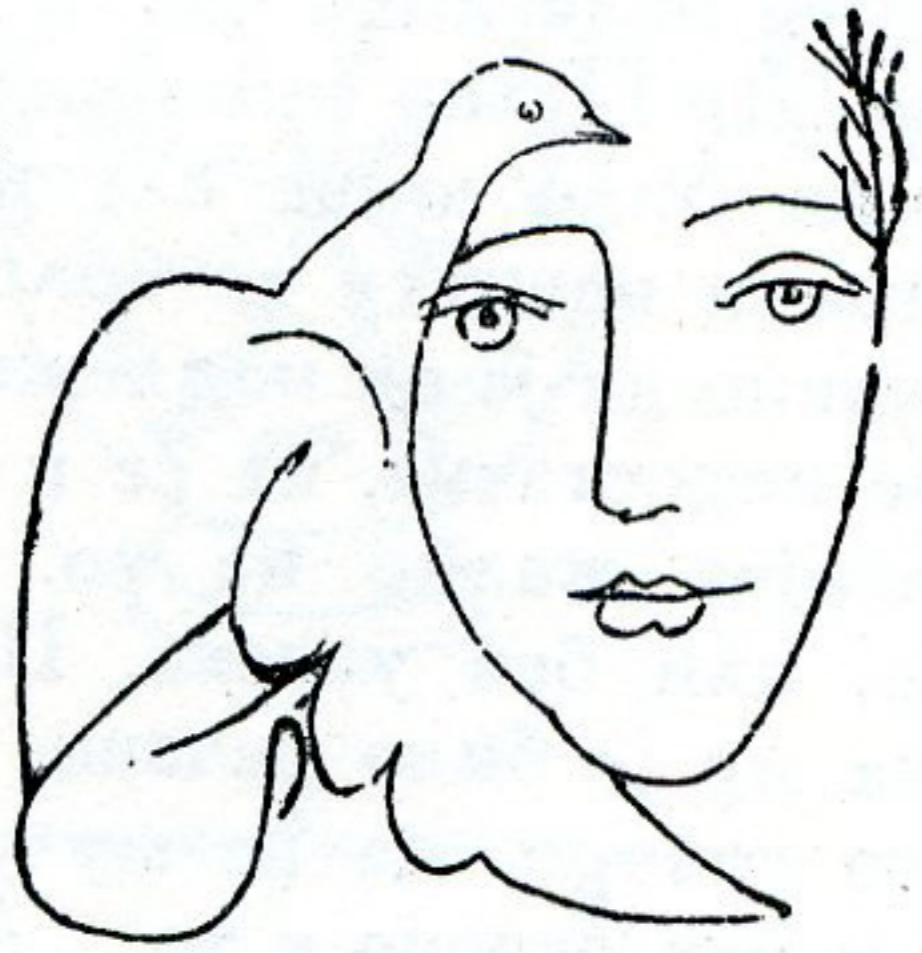
После обављеног посла поткомисија за преглед услова рада у руднику саопштила је, да јој је приликом пријаве управи рудника, заступник исте, адвокат др Најман, изјавио да рудник анкету не признаје, па према томе и не дозвољава преглед својих објеката, подземних радова, ни књига које се на њих односе. У таквој ситуацији инспектор рада инжењер Рашиовани иступио је у својству државног чиновника, позваног за овај преглед, а остале чланове ове поткомисије прогласио је за присутне стручњаке у смислу тач. 2 чл. 13 Закона о инспекцији рада. Тек после овога, поткомисија је могла да приступи обављању свог задатка и да констатује следеће:

Радници скоро стално раде прековремено. Прековремени рад рудара врши се недељом ради оправки. Овај недељни рад плаћа се 50% скупље од редовног радног времена, али се недељом запосленим рударима током идуће недеље не даје одговарајући накнадни одмор, као што Закон о заштити радника предвиђа.

Спољни радници и занатлије скоро без изузетака раде прековремено и то од 6—18 сати са

Бардак, Књажевац 1910. (Етнографски музеј у Београду)

Предај се, срце моје.
Доста смо се већ борили.
И нека се мој живот заустави.
Нисмо били кукавице
Учинили смо што смо могли.

Анри Мишо

одмором од 12—13 часова. Прековремени часови плаћају се као нормални без икаквог процентуалног додатка. Ови радници по потреби раде и недељом, али без накнадног одмора у току следеће недеље; за овај рад плаћени су 50% више.

Радници упослени у акорду никада не добију своју целокупну зараду. Како је провером установљено, а то се видело и из дневника за месец август 1928. године, радна група „54” требала је да прими 7.604,97 динара, а примила је свега 6.290 динара. Група „53” примила је 4.167,90 динара уместо 4.882,93 динара итд. На овај начин, поједини радници оштећени су само за месец дана са преко 200 динара, што значи за око 20% зараде. Међутим, радници нису били у стању да по овом питању било шта предузму, јер се у руднику нису водили књиге у којима би се уписивале акордне цене и одрађене наднице.

Даље је ова поткомисија констатовала да се у руднику књига казни води, али да се из ње не види колико су казне неоправдане и претерано високе. На пример, Јован Николић, ложац локомотиве кажњен је у октобру 1926. године са 200 динара због необазривости у раду. Тимофије Копривка, у децембру 1926. кажњен је са 100 динара због тога што је узео нешто мало дрва;

Војислав Лукић кажњен је са 50 динара у децембру 1926. године због тога што је изостао са рада. Борђе Михајловић за исту кривицу кажњен је са 50 динара; Јован Тизмонар, кажњен је са 150 динара због тога што је козе пустио на забрањено место; Павла Тизмонара казнили су са 50 динара због непажње у руднику итд. итд. Казне радницима нису саопштаване писмено, а често им се уопште нису ни саопштавале, што је предузеће правдало тиме, да за то није имало потребног особља.

Нашта су се ове казне од стране управе употребљавале, то поткомисија није могла утврдити, јер је од стране управе изјављено, да се задржана свота непосредно предаје болесничкој благајни без икаквих писмених докумената. Књиге пак болесничке благајне благајник Лањо није био вољан да стави на увиђај поткомисији, иако је то ова тражила. Напомиње се да је благајник Лањо у исто време и благајник управе рудника и благајник Братинске касе. Ради евентуалног накнадног контролисања поткомисија је прибележила следеће своте казни: За јул 1927. године динара, 195, за октобар 1927. динара 100, за август 1928. године динара 511, за мај 1928. године динара 100.

Око предаје наплаћене порезе државној каси поткомисија није установила никакву неправилност сем што наплаћен лични порез у месецу новембру 1928. године још није предат државној каси. Поткомисија је установила, да је управа поред намештеничке порезе стварно од радника наплаћивала и текућу, као и заосталу личну порезу, иако рударски радници не подлежу плаћању исте. Свој поступак управа је правдала тиме, да је наплату извршила по наређењу среске финансијске контроле у Д. Милановцу. У потврду овог управа је ставила поткомисији на увид наређење бр. 4013 од 9. октобра 1928. године.

Управа је признала да се исплате зараде не врше у одређене дане, већ обично од 10. до 13., док се аконтација даје у времену од 25. до 27. сваког месеца. Овде се може напоменути, да радници приликом чекања на платне листе и на плате нису имали никаквог заклона, па су били изложени свим временским непогодама.

Управа је признала да поред странаца — директора и благајника, који имају прописну дозволу за запослење, има и уполсених странаца без дозволе: Петра Штандера, румунског поданика дреера, Јевгенија Хајдука, чехословачког поданика, пословођу радионице, Јована Словика, румунског поданика, пословођу целокупног машинског постројења и инжењера Жил Ботина, белгијског поданика.

Друга поткомисија, интересујући се за стамбене и здравствене прилике на руднику, прегледала је више радничких станова и утврдила да су сви без изузетка рђави и за становање и по здравствено стање радника опасни. Спољашњи зидови и плафони већине станова подупрти су дирецима, а плафони су у таквом стању да се кров кроз њих потпуно провиди. У неким кућама нема уопште пода. Место пода је земља која влажи стан. Станови су сви до једнога влажни, а у неким вода стално стоји због њеног притицања са улице која је узвишенија од нивоа линије радничких станова. Врата и прозори су расточени и трошни и не могу се потпуно затворити, те ветар пробија у кућу. У једној соби станује 8 лица, а у другој радничка породица од 13 лица. Кад су радници тражили оправку ових зграда управа рудника им је одговорила: „Ако вам треба поправите сами“.

Испитивањем лекара Братинске благајне др Пухера, комисија је утврдила, да су опште хигијенске и санитарне прилике врло лоше. Обољења су честа, а нарочито је развијена туберкулоза. Деца су махом рахитична, а по мишљењу лекара, читава половина радничких станова не одговара хигијенским прописима, те отуда и обољења овдашњих радника прелазе утврђене максимуме. О неким савременим превентивним мерама за спречавање болести нема ни говора, јер за то не постоје одређени предуслови. Лечење оболелих радника не може се обављати на принципима савремене медицине, зато што не постоје потребне амбуланте и изолационе болнице. Има безброј случајева где туберкулозни болесници спавају у истим собама, па и у истим постељама, заједно са здравим особама. За изоловање болесника од за-

оазних болести нема никаквих уређаја. Услед тога, могуће је преношење болести на остале чланове породице, као и на околину уопште. У несрећним случајевима на раду немогуће је указати хитну помоћ, јер нема преносних средстава, а у потребним случајевима нема ни могућности за извођење хитних операција, јер нити има операционе собе, нити хируршких инструмената. До прве болнице у Пожаревцу, Неготину или Зајечару треба носити болесника читав дан и без амбулантних кола. Др Пухер је изјавио да је услед ових недостатака било више случајева када су повређени умирали на путу за болницу. Др Пухер је даље изјавио да је он надлежним органима саопштавао ове недостатке, па се и шефу Главне братинске благајне жалио на то, тражећи потребне уређаје, али без успеха. Шта више, од управе рудника му је било речено, да ако о тим стварима много говори, да ће му уста бити затворена па му је чак речено и то: „Ако би се шта догодило једну хиљаду динара у коверат и ствар ће бити решена“. Доктор Пухер је пред комисијом изјавио и ово. „За време окупације непријатељ је био увео електрично осветљење по радничким становима, што је ова управа, чим се повратила уништила. Кад је лекар препоручио управи да би то у интересу радничког живота и бољих саобраћајних прилика у месту требало опет спровести и да би управа рудника требала набавити једно 30 крава ради снабдевања деце и болесних радника, г. Лањо, благајник управе рудника је изјавио: „Ми то из принципа нећемо, јер би тиме размазили раднике, па би радници још више тражили, ми нећемо да радницима буде добро, јер би онда они били бесни“. Доктор Пухер је даље изјавио да је Мајданпек услед временских непогода 6 месеци одсечен од других места, те је зато тражио, а на његов захтев Месна братинска благајна је решила да се у Мајданпеку подигне амбуланта. Вотирана је била и сума од 25.000 динара за опрему амбуланте, а управа рудника требало је да да зграду. Међутим, прошло је две године, а управа рудника није испунила своју обавезу. Године 1927. између управника предузећа и Месне братинске благајне постигнут је био споразум да у циљу уређења амбуланте управа рудника позајми Месној братинској каси 80.000 динара, с тим да се тај новац управи рудника поврати sukcesивно у месечним оброцима. Тај предлог однела је дирекцији жена директора рудника, приликом свог путовања у Пешту, где се дирекција налазила, али до данас од дирекције из Пеште није стигао никакав одговор. Лекар је пре две године молио да предузеће набави једна носила за изношење повређених радника. Благајник га је две године у вези са тим захтевом шетао од директора до управе и на крају изјавио да се носила не могу нигде купити, да их чак нема ни у Београду, те су се повређени радници и даље преносили на једној дасци. Под обећањем заклетве, ако то буде било потребно, доктор Пухер је на крају тврдио да му је благајник управе рудника Лањо рекао: „Док сам ја овде ви нећете никада добити ту амбуланту.“

ПОЛОЖАЈ РАДНИКА МАЈДАНПЕЧКИХ РУДНИКА

(ПРЕМА АНКЕТИ РАДНИЧКЕ КОМОРЕ, СПРОВЕДЕНОЈ 6. И 7. XII 1928. ГОДИНЕ)

II

Закључујући свој дводневни рад у Мајданпеку Анкетна комисија је на основу свих прикупљених података констатовала следеће:

— Да се осмосатно радно време од 48 сати у седмици не одржава, већ да се стално прекорачује и то:

а) у руднику — са редовним такозваним „нужним радовима“, који би се могли обављати и редовним радом, као и са прековременим радом;

б) у фабрици — са радовима и обавезним прековременим радом од по 3 сата дневно, и

Мајданпек — група рудара на површинском копу у периоду I светског рата

в) на спољним радовима — са редовним обавезним и неограниченим прековременим радом.

— Да се прековремени рад по правилу плаћа редовном сатном надницом са изузетком недељног рада у руднику где се само режијски радови плаћају 50% више;

— Да законом прописани непрекидни одмор од 36 сати у недељи не постоји, већ да је тај одмор ограничен на 24 часа;

— Да се платни систем акордног рада од управе рудника и њених органа спроводи и обрачунава тако, да радници никад не знају шта су зарадили. У обрачунским листама нити се ставља сума урађеног посла, нити цена његовог плаћања, већ тај рад управа рудника произвољно прерачунава у наднице, за које радници изјављују да не одговарају стварној њиховој заради по уговореном акорду;

— Да управа рудника врши од радника наплату за утрошени материјал, не саопштавајући радницима ни количину, ни цену утрошеног материјала, нити то уписује у обрачунске листе које даје радницима;

— Да управа рудника не извршује редовне исплате: аконта 25, а обрачун зарада за минули месец 10. наредног у месецу, већ да ове рокове редовно прекорачава од 2—5 дана;

— Да неуредно исплаћивање радничких зарада штети раднике и тиме, што нису у могућности да у пијачним данима на пијаци купују намирнице, већ да су тиме упућени на куповање у магацину управе и локалним трговинама по скупљој цени;

— Да управа рудника не врши исплату радничких зарада дану, већ касно по подне и ноћу, чиме онемогућује радничке рекламације;

— Да радничке рекламације на неисправне обрачуне управа рудника уопште не прима;

— Да у предузећу постоје две, од управе рудника произвољно и противзаконито уведене врсте казни радника: брисање зарађених надница и новчана кажњавања. Поред ових казни практикује се и удаљавање са рада од 7 и више дана у месецу;

— Да су здравствене и стамбене прилике следеће:

а) за лечење оболелих радника и њихових породица не постоји уређена амбуланта, па ни ординациона соба где би болесници били лекарски прегледани и лечени, већ се то ради у једној маллој соби — апотеци. За указивање хитне помоћи повређеним радницима не постоје потребна санитарска средства;

Група мајданпечких рудара из периода првог светског рата

болнице нема, мада је за ову држава дала управи рудника на бесплатно уживање једну велику зграду са 11 одељења. У тој згради станује благајник управе рудника Лањо са женом и једним дететом;

б) нема довољно станова за раднике;

в) велики број постојећих радничких станова нехигијенски је, а међу њима има и таквих, у којима су становници изложени сталним обољењима, а услед влаге и трошности постоји опасност за живот радника настањених у њима;

г) оправке радничких станова не врши управа рудника о свом трошку нашта је обавезна према уговору са државом, већ од радника наплаћује и оправке и станарину;

д) услед оскудице станова радници су принуђени да учествују и у трошковима око подизања нових станова, мада утрошене суме управа рудника радницима не враћа, па ни онда када их отпушта са посла;

ђ) у току 1926. и 1927. године управа рудника је преко, и уз помоћ локалне полицијске власти, насилно избацивала раднике из станова, па и из оних, које су радници о свом трошку подигли и одржавали;

— Да управа рудника врши отпуштање радника не базирајући се не само на природу и величину кривице, него не базирајући се ни на породичне прилике, нити на традиционалну и стамбену привезаност радника за Мајданпек;

— Да су органи управе рудника поред других злостављања својих радника и физички тукли раднике, а све до краја 1927. године раднике предавали месној полицијској власти ради протеривања из колоније;

— Да је бивши полицијски комесар Атанасије Николић, касније чиновник жупаније у Зајечару, за све време свог службовања у Мајданпеку, а по достави и жељи управе рудника злостављао и противзаконито протеривао раднике из Мајданпека, па и оне који су рођени у Мајданпеку;

— Да управа рудника уопште не води рачуна о законским грађанским правима својих радника, већ њихове приватне и грађанско-правне поступке подвргава својим интересима;

— Да је управа рудника незаконито, уз помоћ полицијског комесаријата, док је овај постојао, онемогућавала стварање радничке синдикалне организације, а у последње време ометала постављање законом прописаних радничких повереника;

— Да је управа рудника према својим сталним радницима-рабаџијама завела такав радни и платни систем, који је све људе учинио не само њиховим робовима, већ и робовима теглеће стоке;

— Да управа рудника незаконито наплаћује радницима лични порез, који је финансијским законом за 1925/1926. годину, увођењем порезе на зараду, укинут. На тај начин, радници поред порезе на зараду плаћају и лични порез, а овај се чак наплаћује

и од рударских пензионера, што је по прописима пензионерског осигурања апсолутно недопустиво;

— Да се управа рудника не бави само производњом и прерадом руде, како је предвиђено уговором са државом, већ и приватном трговином. У том циљу управа рудника користи државне зграде, отвара радње, закупује кафане, а све у циљу да би сав приватни трговачки живот у варошици Мајданпеку узела у своје руке.

Анкетна комисија је нарочито констатовала да Генерална дирекција, као надзорна власт над управом рудника, неизвршавањем или површном контролом, а такође нетачним информисањем својих органа о правом стању на руднику, не само омогућује управи рудника, него Генерална дирекција таквим својим држањем и прикрива све поменуте незаконности, које управа рудника врши над својим радницима.

Констатујући све предње чињенице као апсолутно тачно испитане и утврђене, Анкетна комисија је предложила Радничкој комори да она нађе законита средства, којима би постојећи систем колонијалне експлоатације рудника у Мајданпеку био замењен системом човечности и законске социјалне правде и радничке заштите.

У циљу ликвидације свих уочених неправилности и нормализације прилика у Мајданпеку, а базирајући се на материјалима Анкетне комисије, Радничка комора је у току децембра месеца предузела низ мера код надлежних органа. Наиме, Комора се писмено обратила министру шума и рудника, Генералној рударској дирекцији, Средишњој инспекцији рада, Дирекцији непосредних пореза Министарства финансија и Главној братинској благајни, захтевајући да свака од ових установа предузме одговарајуће мере и у оквиру својих надлежности допринесе решењу искрсних проблема у Мајданпеку.

С обзиром да у свим тим актима Радничке коморе, поред већ напред изнетих чињеница, има и неких нових момената који бацају допунску светлост на тешке прилике у Мајданпеку, то ћемо неке од тих докумената цитирати дословно.

Акт који је Радничка комора под бројем 5470 од 21. децембра 1928. године доставила министру шума и рудника гласи:

„Господине министре, достављајући Вам у прилогу „Записник рада Анкете за рударске раднике у Мајданпеку“ ова Комора Вас уљудно моли: на првом месту да прочитате Записник. Кад то учините Ви ћете сами видети да Вам је дужност да одговорне органе у Генералној Рударској Дирекцији узмете на одговорност и према њима најстрожије поступите за пропусте у вршењу њихове дужности, надзора и контроле над радом Управе рудника чега је једино резултат страшно стање у коме се рударски радници у Мајданпеку налазе. Поред тога Ви ћете се уверити да Управи Мајданпечких рудника требате одмах и без одлагања наредити:

1. Да се у погледу радног времена, прековременог рада и недељног одмора за уполнено радништво строго придржава прописан Закон о заштити радника;

2. Да при одређивању акордних цена, исте радницима писмено саопштава и по њима да врши исплату зарада радничких;

3. Да у обрачунским листама, и најмање на 5 дана пре исплате, свакоме раднику јасно означи: а) количину израђеног посла; б) количину утрошеног материјала — динамита и карбита — и цену коштања истог; в) број радних сати редовног и прековременог рада, тако да сваки радник може лако видети своју зараду, и г) у колико се обрачунске листе не би слагале са стварном радничком зарадом, и на оправдане рекламације радника и њихових повереника, да Управа рудника, пре обављања исплате, обрачунске листе исправи и тако исплату обави.

4. Да исплате радничких зарада Управа рудника врши уредно и то: 15. текућег месеца аконто до висине петнаестодневне зараде, а 10-ог наредног месеца исплату обрачуна за минули месец. Уколико би сви датуми падали на пијачне дане и дан после овога, да се исплате врше уочи пијачног дана. При томе исплату обављати дању, пре подне, и у затвореним локалитетима чекаоница.

5. Да влажне и неупотребљиве радничке станове одмах поруши и на место ових подигне нове, а оне који се даду поправити, да одмах оправи. Које станове треба порушити и које оправити треба оставити оцени лекара Месне Братинске Благајне г. Др. Пухеру.

6. Да свима радницима и рударским пензионерима као и инвалидима одмах исплати утрошене суме за оправке или подизање нових станова.

7. Да све до сада обрисане радничке наднице, као незаконито проведене, исплати односним радницима.

8. Да све суме наплаћене у име казни, а које по прописима рударских закона прелазе половину радничке наднице, Управа рудника поврати односним радницима;

9. Да све суме, наплаћене од радника, инвалида и пензионера на име личне порезе, а за време од 1. априла 1962. год. до данас као противно закону наплаћене, одмах поврати оштећенима.

10. Да управа рудника, односно Месна Братинска Благајна, одмах приступи набавци свих санитарских средстава за указивање нужне помоћи на раду унесрећених и иначе оболелим радницима и члановима њихових породица. У ту сврху да се у државној згради, у којој г. Пијер Лањо, благајник Управе рудника станује, и по његовој изјави Секретару ове Коморе плаћа само 0,50 дин. месечне кирије, уреди болница у којој би се лечили оболели радници, и у којој би и хитне хируршке операције могле бити обављене.

11. Да за исхрану стоке радника рабација, овима Управа рудника уступи потребне количине ливада, за које ће ови сразмерно укупној закупној цени, коју Управа рудника плаћа држави, плаћати закупнину.

12. Да свога благајника г. Пијера Лањо, као страног поданика сместа повуче из свих функција Месне Братинске Благајне; а као доказаног непријатеља радника најбоље би било да га уопште уклони из свих функција у којима би долазио у додир са радницима.

Топионица бакра у Мајданпеку (снимак из периода I светског рата)

Поред предњег правда захтева, да се свима радницима за исхрану теллеће и млечне стоке доделе потребне количине државних ливада и шума ради испаше, а не да се све путем „лицитација“ издају под закуп Управи рудника и да ова продаје рабацијама и радницима по баснословно скупљим ценама.

И најзад, Господине Министре, молимо Вас, да учините све што треба: а) да се Управи рудника онемогући свака приватна трговина, којом би живот радника био поскупљиван; б) да се Управи рудника онемогући утицање на употребу грађанских права радника; в) да Управа рудника врши своје обавезе према одржању основне школе у Мајданпеку, и г) да Управа рудника одмах приступи изградњи фабрике за прераду руде, нашта је уговором обавезна, и на тај начин да се домаћа радност повећа...

Овај акт секретар Радничке коморе предао је лично министру. Министар шума и руда Пера Марковић позвао је одмах директора Генералне рударске дирекције Мишковића и у његовом присуству саслушао секретара Радничке коморе. Из разговора који је том приликом вођен могло се приметити да је министар већ био обавештен о многим неправилностима које је Анкетна комисија у Мајданпеку утврдила, јер су „Радничке новине“ и „Политика“ о томе опширније писале.

Свакако по савету директора Генералне рударске дирекције Мишковића, министар шума и руда је одредио једну стручну чиновничку комисију, која је ишла у Мајданпек и тамо проверавала налазе

Анкетне комисије. Но пре поласка све комисије, Радничка комора је упутила Генералној рударској дирекцији представку следеће садржине:

„Како ће, по наређењу Г. Министра шума и рудника, бити образована посебна комисија од три члана, која ће испитати чињенице наведене у Записнику рада Анкете за рударске раднике, одржане 6 и 7. овог месеца у Мајданпеку, ова Комора моли да се истој комисији стави у дужност да испита и следеће:

1) Како је Управа рудника могла казнити 199 радника по приложеном списку. Шта је разлог овој и тако многобројној казни.

При испитивању „кривица“ за ове казне треба Комисија да саслуша и све кажњене, као и то: јесу ли „кривци“ пре изречене казне и од кога, саслушани?

2) Раднику Павлу Марило са надницом од 10 динара дневно наплатила је Управа рудника на име личне порезе и то: за месец фебруар 76 дин. бр. обрачунске листе 545; за месец март 50 дин., бр. обрачунске листе 526, и за месец април 50 дин., бр. обрачунске листе 506. Свега за три месеца ове године динара 176.

Комисија треба да испита на темељу чијег разреза (којег пореског Одбора или Одељења) је наплата ове личне порезе извршена; којој пореској власти су ове суме предане и када.

Комисија треба да испита године старости овога радника и да ли по Закону он уопште пада под удар плаћања личне порезе

Мајданпек —
Рад на кречани
(период учи
I светског рата)

Напомињемо да се све три оригиналне обрачунске листе налазе у актима Коморе.

3) Из књига Управе рудника треба комисија да види колико је по годинама од 1. јануара 1925. до 10. децембра 1928. год. наплаћено радницима на име казни? Ово треба и да сравни са платним списковима и да утврди по књигама Месне Братинске Благајне јесу ли све, на име казни наплаћене суме, ушле у Месну Братинску Благајну и да ли су исте, у потпуности и редовно по месецима, предаване Главној Братинској Благајни.

4) Како Управа рудника врши и кажњавање простим брисањем радничких надница, које се у обрачунске листе и не уносе, комисија треба да испита: где улазе суме од тих брисаних надница.

5) Како је г. Ђока Поповић, народни посланик пред неким члановима Анкете изјавио: да је Управа рудника, једном младом поштару, кад је у Мајданпек био постављен, првога месеца била у коверти послала 500 динара, па кад је овај то одбио да прими, био је отпуштен из службе, комисија треба и тај случај да испита. О томе комисија треба да саслуша г. Ђоку Поповића народног посланика, а и садашњег поштара у Мајданпеку.

6) Ради објективности, ова Комора моли да се комисији обрати пажња на потребу, да се сва испитивања радника врше изван канцеларија Управе рудника, као и да се радницима обезбеди ничим не сметано и слободно давање изјава, а нарочито да се радницима, — који се саслушавају — обезбеди рад у предузећу најмање за годину дана, и онемогући свака друга самовоља Управе рудника према њима. А свако саслушање да се врши у присуству двојице радника, које саслушавани одреди; а пре потписа саслушања да се исто прочита саслушаном као и његовим присутницима, и

7) Комора моли да комисија прибави реферат Инспектора Рада инж. г. Петра Момировића из Министарства социјалне политике о раније провођеним инспекцијама у Мајданпеку и његове евентуалне наредбе Управи рудника, и да провери уколико је Управа рудника по тим наредбама поступила.*)

Дирекцији непосредних пореза Министарства финансија Радничка комора је упутила следећи акт: „Управа рудника у Мајданпеку још и данас наплаћује радницима личну порезу.

Како је још финансијским Законом за 1925. и 1926. год. укинута лична пореза а заведена радничка пореза на зараду, наплаћивање личне порезе је противзаконити поступак.

Ово, је противно законским прописима и у толико више, уколико Управа рудника, поред личне порезе наплаћује радницима и порезу на зараду.

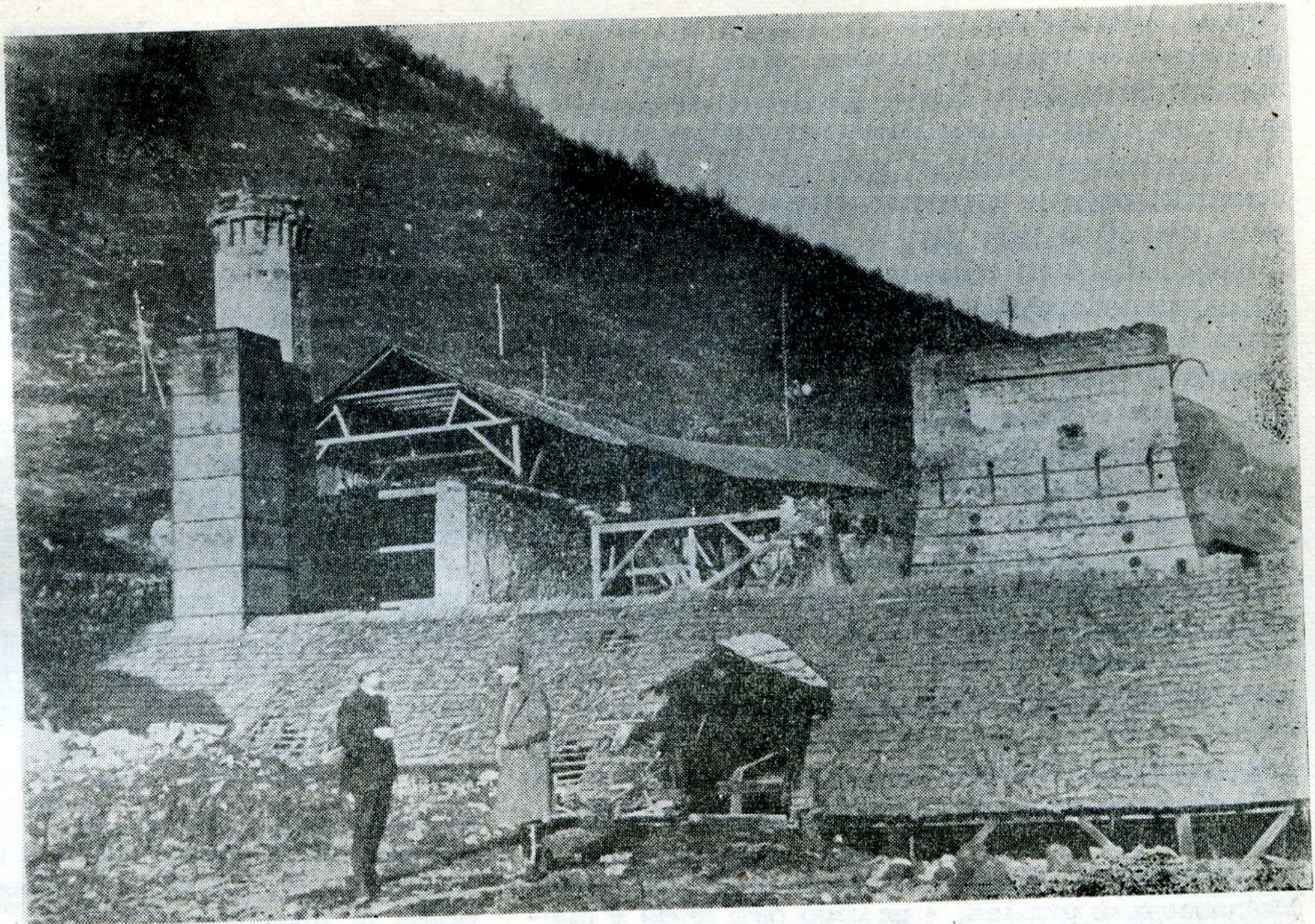
При томе Комори је част обавестити наслов да радници, поред зараде, немају никаквог другог имања које би резултирало и друге облике осим порезе на зараду, па је ипак свакоме раднику Управа рудника наплаћивала и данас наплаћује по динара 54 годишње за личну порезу.

Осим тога Управа рудника наплаћује и рударским пензионерима исту личну порезу, иако се по Закону о осигурању рудара, никакви одбитци немају вршити.

Ова Комора има хрпе обрачунских листа, издане од Управе рудника у којима је написано да је на име личне порезе наплаћено како радницима тако и рударским пензионерима по дин. 27 шестомесечно односно 54 годишње. А као конкретне примере ми прилажемо две обрачунске листе, издане од Управе рудника, и то листе:

*) Овај реферат се прилаже на крају као додаток — М. П.

**Стара топионица
бакра
у Мајданпеку**

Касте Онра пензионера са 54 и Јана Ј. Цепењора радника са 27 динара личне порезе.

Пошто је Управа ову порезу наплаћивала за све време, и свима радницима, рударским инвалидима и пензионерима и по њеном казивању све наплаћене суме предавала Финансијској управи у Доњем Милановцу, ова Комора моли наслов за решење:

1. Да се даља наплата личне порезе обустави;
2. Да се противзаконито наплаћена лична пореза врати оштећенима;
3. Да надлежна пореска власт изврши контролу књига Управе рудника, и имајући на уму сталан број запослених радника између 550 и 650 и око 200 инвалида и пензионера, и по месечним платним списковима увере се: да ли је Управа рудника, све наплаћене суме на име државних пореза, предала Пореској власти. И најзад,

4. Пошто је Управа рудника извесне спискове наплаћене порезе са означањем и „личне порезе“ предавала Финансијској управи у Доњем Милановцу, те су тиме и њени органи били упознати са овом противзаконитом радњом, а нису ништа учинили да је прекину и исправи, Комора моли наслов, да према одговорним својим органима по Закону поступи.

Напомињемо, да је предњу праксу, на Анкети коју је ова Комора у Мајданпеку 6. и 7. ов. мес. одржала, утврдио и садашњи Шеф Финансијске Управе у Доњем Милановцу г. Александар Тодоровић, који је од пре месец дана на тај положај дошао...

Истовремено, Радничка комора се обратила и Главној Братинској Благајни, упозоравајући је, да је Анкетна комисија, поред осталог, утврдила да у Мајданпеку постоји релативно велики број радничких станова који су не само нехигијенски, већ и

директно за живот радника опасни. Због оваквих станова велики је број болесних радника и чланова њихових породица, те је Комора мишљења да је, како у интересу финансијске стране пословања Месне Братинске Благајне, тако и у интересу здравља њених чланова, да интервенише, да се стамбеном питању поклони већа пажња.

Комора је даље сматрала да треба да укаже да лекар у Мајданпеку нема на расположењу потребна санитарно-лекарска средства за пружање помоћи радницима повређеним на раду. У Мајданпеку подвлачи се у акту, нема ни савремених носила, ни амбулантних кола, ни потребних инструмената за мање и хитне хируршке операције. Није било ни одређене просторије у којој би се вршила лекарска интервенција.

Комора је, даље, обавештавала главну Братинску Благајну да је Управа рудника незаконито кажњавала раднике, стварајући на тај начин велике приходе. Зато Комора сматра, да уколико би Главна Братинска Благајна повела савесну истрагу, да би Управа рудника дошла под кривичну одговорност.

Најзад, Комора је изјавила жаљење и незадовољство што у раду Анкетне комисије није узео учешће ни један представник Главне Братинске Благајне, јер да је Главна Братинска Благајна, преко свога заступника била заступљена у раду Анкетне комисије, сада не би била доведена у положај да врши испитивања већ испитаних чланица, већ би одмах могла да приступи мерама, које јој по Закону стоје на располагању, да неправилности исправи, ствари уреди и кривце упуту пред Суд правде. На завршетку Комора упозорава Главну Братинску Благајну, да је благајник Управе рудника истовремено и благајник Месне Братинске Благајне, мада он то не би могао бити не само због инкомпатибилности положаја већ, и нарочито, због тога, што је

страни држављанин. Зато је Комора захтевала да га Главна Братинска Благајна одмах разреши дужности благајника Месне братинске касе, као и чланства у Управном и Надзорном одбору исте.

С обзиром да је у међувремену чиновничка комисија, коју је одредило Министарство шума и руда завршила свој рад, а да о њеним налазима Комора није била обавештена, то је Радничка комора у циљу сређивања прилика на руднику затражила интервенцију Централног секретаријата радничких комора.

Одазивајући се овом захтеву Коморе Централни секретаријат се истовремено једним актом обратио председништву краљевске владе и министрима социјалне политике и шума и рудника. У том акту се говорило: „Јавност је ових дана упозната са положајем рударских радника у Мајданпеку. Примери које је Анкета проверавала и утврдила страховити су. И ма колико се знало да се за поправку положаја наших радника са званичне стране мало ко стара, подаци до којих је мајданпечка Анкета дошла, изгледају невероватни, као и горке истине из доба рада робова у златним рудницима између Египта и Арабије.

Извесно је међутим, да у овој земљи има више Мајданпечких рудника, а не само онај један у Мајданпеку. Честе рударске несреће у нашој земљи, сразмерно много чешће него у другим земљама доказ су тога. Узрок томе свакако мора да се тражи колико у неодржавању законских одредаба о радном дану и о ниским надницама које људе преко мере изнуравају и чине неспособним за довољну пажњу, толико и у уштедама које предузећа чине на неопходном техничком материјалу, које постају злочиначке с обзиром на катастрофалне последице од тога.

Исто тако свакодневно су, и све учесталије, несреће на нашем железничком саобраћају. Постоји једно јавно признање најмеродавнијих функционера железничке управе, да је особље преоптерећено службом и да, поред тога, нити је материјално довољно обезбеђено, нити су постројења у реду. Отуда несреће, са огромним људским и материјалним жртвама.

Извесно је да би број несрећних случајева и на рудницима и у саобраћају био несравњено мањи када би се обратила дужна пажња државној инспекционој служби, а исто тако апсурдно би било да би се при једној, иоле доброј, инспекционој служби могао да зацари скандалозни и нечувени мајданпечки режим који је срамота наше државе и нације, јер је уникум за доба у коме живимо.

Закон о инспекцији рада у члану 17, предвидео је да се за специјалне струке као грађевинарство, саобраћајна и рударска предузећа и за домаћу и кућну индустрију морају да оснују специјалне државне инспекције рада. Најмање два пута у години ове инспекције би, као и друге, морале да изврше преглед свих радња и предузећа. Овај закон је на снагу ступио 28. марта 1922. године. Па ипак, толике несреће на овим специјалним радovima ни после више од шест и по година, још нису могли да утичу да се приступи извођењу овога закона. А закон је још 1922. године истакао значај специјалних инспекција

и предвидео да ће Министар социјалне политике прописати нарочиту наредбу у споразуму са надлежним министрима.“

Неоспорно да су све ове предузете мере морале донети извесне резултате. Први међу њима био је тај да је Министарство шума и руда извршило пензионисање и премештање извесних лица у Генералној рударској дирекцији и да је 6. јуна 1929. године под Р. бр. 7640 издало следећи „Распис свима обделатељима и истражиоцима на територији предратне Србије“ у коме се у погледу заштите радника, поред осталог наређивало следеће:

Сва рударска предузећа према одредбама члана 93 Рударског закона морала су убудуће имати „Службени ред“ и њега се придржавати.

Радно време прописано у том „Службеном реду“ морало се саобразити са односним одредбама Закона о заштити радника. Исто тако, имали су се уредити исплата зарада, обострани отказ, прековремени рад, годишњи и недељни одмор и остали важнији прописи из Закона о заштити радника. С тога се наређивало свим рударским предузећима, да у року од 3 месеца по пријему овог наређења, поднесу Министарству шума и руда своје „Службене редове“ на преглед и одобрење. Истовремено наредба је предвиђала да се у предузећима где је постојао раније прегледани и одобрени „Службени ред“ исти поништи као непотпуно саображен постојећем законодавству.

У наредби се предвиђало да ни једно рударско, односно топионичко предузеће, убудуће није могло да запошљава стране држављане, било раднике било стручна лица, без претходне пријаве надлежној рударској власти и добијања потребне дозволе од стране Министарства социјалне политике. Сагласност и предлог за запошљавање страних поданика давале би рударске власти само у случају, кад природа послова захтева лице са специјалном стручном спремом и специјалном праксом од најмање 10 година, и ако им се претходно поднесу потпуни докази да таквих лица, наших поданика, нема.

У смислу члана 118 Рударског закона све случајеве који су произишавали из члана 117 истог Закона, а који се односе на сигурност личности или имања, сва рударска, односно топионичарска предузећа, имала су одмах да пријаве најближој рударској и полицијској власти.

У случају несреће на рудницима предузећа су била дужна да у року од 24 часа о томе обавесте најближе рударске и полицијске власти и да пошаљу исцрпан извештај о њему са цртежом места на коме се несрећа догодила, као и са лекарским налазом о квалификацији повреда (смртна, тешка, лака).

Сва рударска, односно топионичка предузећа, као и истражиоци, према одредби члана 107 Рударског закона морали су образовати Рударско Братинску Благајну и своје раднике и особље осигурати код исте.

Предузећа код којих број упослених радника није прелазило 200, могла су затражити одобрење од надлежне рударске власти за спајање са Месном Братинском Благајном најближег предузећа, или да осигурају своје раднике и особље код Здружене

Месне Братинске Благајне при Главној Братинској Благајни у Београду, ако немају услова и материјалне могућности, да образују своју Месну Братинску Благајну.

Сва рударска односно топионичка предузећа била су обавезна да уредно прикупљају и на време, а најдаље до 20 наредног месеца, предају своје и радничке улоге Месној Братинској Благајни, која ће их у року наредна 3 дана послати Главној Братинској Благајни.

Овим расписом Централна рударска власт учинила је двоје: прво, издвајајући распис који је важио само за рударске послодавце у Србији, она је потврдила да тако хаотични односи, који су владали на србијанским рудницима, нису постојали ни у једној другој покрајини СХС, и, друго, укидањем старог, преживелог „Службеног реда”, на рудницима, рударска власт је признала да ни србијански рударски послодавци не могу више бити безодговорни власници радничких живота, већ да су и они обавезни да воде рачуна и о заштити живота и здравља својих радника.

Одмах после овог расписа Генерална рударска дирекција је под Р. бр. 1478 од 6. августа 1929. године издала Управи рудника Мајданпек следеће наређење: „Према констатацијама у извештају комисије за преглед стања и рада на руднику у Мајданпеку, одређене решењем Господина Министра шума и рудника од 26. XII 1928. год. Р. бр. 13032. ово Одељење, наређује тој Управи да безусловно изврши следеће:

1. Да заведе Судом потврђене књиге предвиђене чланом 75 Рударског закона у вези параграфа 8, 9, 10 и 11 Трговачког закона и да исте води на српском језику.

2. Да у смислу прописа чл. 73 Рударског закона уговоре и пуномоћја директора рудника г. Капо-сташа и секретара г. Јањо поднесе господину Министру шума и руда на одобрење и по одобрењу исте обзнани у Службеним новинама.

3. Да своје односе са радницима и надзиратељима регулише путем „Службеног реда” у смислу чл. 93 Руд. закона, како је то наведено расписом Господина Министра шума и рудника Р. бр. 7640 од 6. јуна о. год. штампаним у „Службеним новинама” број 179 од 3. августа т. г. и путем колективних или индивидуалних уговора, као што је то предвиђено параграфом 5 Закона о заштити радника.

4. Да радно време буде 8 часова дневно за све раднике, и да прековремени рад плаћа радницима у смислу Закона о заштити радника.

5. Да се за продужење радног времена има придржавати постојећих прописа у Закону о заштити радника.

6. Да недељни одмор регулише у смислу Закона о заштити радника.

7. Да акордне цене одређује у споразуму са радницима и сваког првог у месецу објављује листу споразумно утврђених акордних цена по појединим радилиштима и врстама посла и исту истакне преко целог месеца у прозивници, а такође и промене у акордним ценама у току месеца да објављује како би радници знали по којој цени и под каквим условима раде.

8. Да на 6 дана пре исплате објављује, на видном месту у прозивници, листу која ће садржавати колико је на коме радилишту у акорду било извршених надница по категоријама радника, колика је количина израђеног посла, количина утрошеног материјала са назначењем цене коштања истог, да радне дружине могу лако видети да ли је сав израђени и преузет посао узет у рачун и одбијена тачна количина утрошеног материјала од нумерске з. раде.

9. Да у обрачунским листама, које мора предавати радницима приликом исплате, назначи: број извршених, редовних и прековремених надница, као и цену тих надница, затим изложи све одбитке за Братинску благајну, порезе, казне, одштете, потрошни материјал итд. Тако, да радници према истима могу евентуално вршити рекламације. Оправдане рекламације Управа рудника мора узимати у обзир и накнаде давати.

10. Да динамит наплаћује радницима по цени коштања.

11. Да у радионицама уведе заштитне мере код машина и трансмисија и да изврши канализацију за одвођење воде у јаме.

12. Да води књигу о наплати накнаде штете од радника, и да ту накнаду не сме наплаћивати путем брисања надница, већ само новчано, одбитком од зараде, а по претходном саопштењу раднику.

13. Да тражи одобрење за упослење страних радника.

14. Да установи амбуланту са потребним креветима и осталим потребама за амбуланту.

15. Да исплату радничких зарада врше уредно и у затвореном простору.

16. Да свима радницима и рударским пензионерима као и инвалидима исплати Друштво суме за оправку и подизање станова, које су они утрошили пошто исти плаћају кирију на своје станове.

17. Да преко Министарства финансија тражи повраћај против законом наплаћене личне порезе и по повраћају исте поврати оштећенима.

18. Да за исхрану стоке радника — рабација запослених код предузећа уступи потребне ливаде за које ће ови сразмерно укупној закупној цени, коју Управа рудника плаћа држави, плаћати закупнину.

19. Да према уговору врши своје обавезе према државним установама и државним чиновницима у Мајданпеку.

О извршењу предњег наређења Управа рудника има да поднесе извештај у року од месец дана по пријему истог. Не поступи ли Управа у било чему по овом наређењу, ово Одељење ће у том случају предузети према њој најстрожије законске мере, а за досадашња прекршења законских прописа Управа има да искуси одговарајуће казне. Генерални директор Гостиша с. р.”

Ма колико све ове предузете мере изгледале радикалне и ма колико да су наишле на одобравање, како Радничке коморе, тако и широких слојева рударских радника, ипак ми данас можемо констатовати, да су оне дале врло скромне резултате. То је у свом извештају констатовала и Радничка комора, подвлачећи да је за спровођење свих поменутих

одлука, а у циљу да радници од њих заиста виде користи, било потребно да неко њихово спровођење контролише. Одсуство рударске Инспекције рада, омогућило је власницима рудника произвољно из-

вршавање наредаба рударских власти, те су са незнатним променама, прилике на рудницима источне Србије, па и у Мајданпеку, остале готово исте, као и пре предузимања свих ових мера.

Д О Д А Т А К

Краљ. С. Х. С.
Обласна инспекција рада
Бр. 1792
9. 11. 1922. год.

Београд
ПРЕДМЕТ: Станови раднички
у Мајдан Пеку

СРЕДИШЊОЈ ИНСПЕКЦИЈИ РАДА МИНИСТАРСТВА
СОЦИЈАЛНЕ ПОЛИТИКЕ

БЕОГРАД

На основу наређења Средишње Инспекције, Бр. 697137, од 9. X. 1921. године шаље се следећи извештај:

На дан 24. X. 1922. г. доле потписани извршио је преглед радничких станова у руднику Мајдан Пек и нашао: да су сви станови влажни у толикој мери да су њихови становници већ почели добијати гукe око врата као предзнак за шкрофулозу. Сем тога нађено је, да је готово једна трећина станова са неисправним кровом, јер прокишњава. Сад у Мајдан Пеку постоји око 200 кућа, у којима станује око 300 радника са својим породицама

Управа рудника предузела је кораке, да неисправне куће доведе у ред, али са малим бројем радника и ограниченим средствима, тако да је у току о. год. поправљено само око 20 кућа, дакле само 10 одсто. Ако се рад на поправци ових кућа буде продужио и даље овом брзином онда многи становници неће дочекати да им станови за њиховог живота доведени буду у исправно стање.

Слободно се може рећи, да једна половина напред речног броја станова ни уколико не задовољава хигијенске услове, пошто немају прописну висину и немају довољно светлости. Друга пак половина кућа, кад би се вештачки исушила, могла би и даље послужити за становање. Али се безусловно мора

што пре приступити обезбеђењу од влаге свих сада постојећих радничких и чиновничких станова.

Осим тога доле потписани прегледао је и радионице: механичку, столарску и ковачку, као и ложоницу и машинску централу. Стање истих је испод сваке критике: Кров прокишњава, плафона нема, на зидовима малтер одбијен; под раскопан, као да су по истом рађени стрељачки заклони; врата разваљена; прозори полупани и једним делом отвори затворени даскама, а једним делом без ичега.

Снабдевање радника намирницама бедно је, јер предузеће набавља само кукуруз, па и то у недовољној количини. Остале намирнице, као шећер, маст и томе слично набавља по једанпут у години и то, да би могло да врши притисак и уцену над радницима, да раде за ништавне наднице. Наднице се крећу од 6—18 динара за 8 сати. Један мањи број радника има надницу 23 динара. У току месеца октобра т. год. допуштено је радницима да раде у акорду. На тај начин само 8 радника зарадило је по 42 динара дневно, а 6 радника по 32 динара дневно, док су остали сви са зарадом од 12 до 23 динара дневно. Лекара нема, сталног болничара и амбуланта исто тако. Лекара није било ни за време епидемије арапских богиња.

Када се све ово сумира, онда се има јасна представа да у Мајдан Пеку живе не 300 радника, већ 300 робијаша, осуђених на доживотну робију са најтежим радовима, иако су сви они војни обавезници и учесници у свима ратовима. Ако се овим људима не помогне што пре са које стране, после најкраћег времена сви ће постати инвалиди услед шкрофулозе и туберкулозе, а самим тим неспособни и за војску и за рад, па ће најзад пасти на терет државе.

Предњи извештај доставља се с молбом за најхитнију државну интервенцију.

Инспектор,
Инж. Пет. Момировић, с. р.